

παρουσίασις βιβλίων

‘Η Ιστορικότητα της συνείδησης στη φιλοσοφία του Γαλλικού Διαφωτισμού, του καθηγητή Αύγουστου Μπαγιόνα, έκδοσις «ΟΑΚΟΣ», Θεσσαλονίκη, 1974.

‘Η μελέτη του καθηγητή Μπαγιόνα. ‘Η Ιστορικότητα της συνείδησης στη φιλοσοφία του Γαλλικού Διαφωτισμού, αποτελεί μια αξιολογική και τολμηρή προσπάθεια να ασχοληθώ με ένα από τα πιο σοβαρά κεφάλαια της Ιστορίας του πολιτισμού.

‘Η θεωρητική βάση του συγγράφου αποτελείται από τὰ ἐξῆς στοιχεία: 1) «‘Η μελέτη θὰ δικαιωθῇ θεωρητικὰ ἢ ἠθικὰ, ἀν ἀπὸ τοῦ περιεχομένου της τεκμηριωθῇ, ἔστω καὶ σὲ πολὺ περιορισμένη, ἔκταση, ἢ ἀντίληψη διὰ τοὺς παραδοσιακὰς ἀπορίες εἶναι δυνατόν νὰ λυθῶν ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ εἴτε θετικὰ, εἴτε μὲ τὴν ἀχρηστευσί τους, εἴτε μὲ τὴ μεταβολὴ τῆς μορφῆς τους». 2) «Ὅσο ὁ πολιτισμὸς ἐξελισσεται τόσο ὁ ἄνθρωπος ἀντιμετωπίζει ἕνα περιβάλλον ποὺ ἔχει ὁ ἴδιος διαμορφώσει μὲ τὰ πολιτιστικὰ του ἐπιτεύγματα». 3) «Πολὺ πὶο σημαντικὸ εἶναι τὸ ἐρώτημα ‘Τί εἶναι πολιτισμὸς’ παρὰ τὸ ἐρώτημα ‘Τί εἶναι κόσμος’, ἀν ὑποθεθῇ ὅτι στὴν ἔννοια ‘κόσμος’ ἀντιστοιχεῖ κάποια ξεχωριστὴ πραγματικότητα». 4) «Τὸ ἐρώτημα περὶ ‘κόσμου’ ταυρίζεται σὲ μιὰ κοινωνία μὲ ὅχι πολὺ προχωρημένον πολιτισμὸ, ἢ ὅποια ἀντιμετωπίζει ἕνα φυσικὸ περιβάλλον ποὺ οὐτε ἔχει γίνῃ γνωστὸ οὐτε ἔχει μεταβληθῇ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον».

Ἐκκινώντας ἀπὸ τὴν προϋπόθεση διὰ «ἡ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ ἀποτελεῖ τὴν πὶο θεμελιώδη ἐπιστήμην τοῦ ἀνθρώπου» καὶ βασίζομενος στὸν πὶο πάνω θεωρητικὸ πλαίσιο, ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει, μὲ καταπληκτικὴ σαφήνεια, τὴν ἱστορικότητα τῆς συνείδησης, ὅπως ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ τὰ κύρια ρεύματα τοῦ Γαλλικοῦ Διαφωτισμοῦ.

Παράλληλα μὲ τὸ ρόλο τῆς συνείδησης στὸ Γαλλικὸ Διαφωτισμὸ ἐξετάζεται στὸ βιβλίον καὶ ἡ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἱστορικότητα τῆς συνείδησης στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ σκέψη, ἡ χριστιανικὴ σκέψη, ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνα, καὶ οἱ προεκτάσεις τοῦ Γαλλικοῦ Διαφωτισμοῦ στὴν ἐποχὴ μας.

‘Η συστηματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος θεμελιώνει σὲ μεγάλον βαθμὸ τὸ θεωρητικὸ πλαίσιο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ξεκινᾷ ὁ συγγραφεὺς. ‘Η ὠριμὴ ἀναλυτικὴ διαδικασίᾳ καὶ ἡ διαύγεια καὶ σαφήνεια τῆς γλώσσας εἶναι θετικὰ στοιχεῖα ποὺ συμβάλλουν στὴν πραγμάτωσιν τῶν σκοπῶν τοῦ συγγράφου.

Τὸ θεωρητικὸ πλαίσιο ὅμως ἀπὸ τὸ ὁποῖο ξεκινᾷ ἡ μελέτη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ἀποδειγμένο στὸ σύνολό του, καὶ ταυτοχρόνως ἐπιτρέπει διαφορικὴ ἀντίληψη πάνω στὴ σχέση Κόσμος-Ἀνθρώπος-Πολιτισμός-Κοινωνία. ‘Η θέσις τοῦ συγγράφου πὸς μιὰ κοινωνία ποὺ προβληματίζεται πάνω στὸ ἐρώτημα «Τί εἶναι πολιτισμὸς» ἔχει πὶο προχω-

ρημένον πολιτισμὸ ἀπὸ τὴν κοινωνία ποὺ ἐρευνᾷ τὸ ἐρώτημα «Τί εἶναι κόσμος», δὲν φαίνεται πὸς εἶναι δυνατόν νὰ θεμελιωθῇ ἀπόλυτα. Τόσο ὁ πολιτισμὸς ὅσο καὶ ἡ ἔννοια κόσμος εἶναι δυνατόν νὰ ἐξεταστοῦν σὺν ἀλληλοεξαρτώμενα καὶ ἐξελισσόμενα φαινόμενα. ‘Η ἀντιμετώπιση τῆς σχέσης Πολιτισμός-Κόσμος πρέπει νὰ συμπεριλάβει καὶ τὴν ὁδοποιή ‘Υλὴ Τεχνολογία-Επιστήμη-Ενέργεια. Τὸ φυσικὸ καὶ πνευματικὸ περιβάλλον δημιουργοῦν σχέσεις ἀλληλοεξάρτησης καὶ ἀλληλοεπίδρασης μὲ ἐξελικτικὴ διαδικασία.

Ἐνῶ ἡ παρατήρηση τοῦ συγγράφου φαίνεται νὰ ἰσχύει στὴ φεουδαρχικὴ καὶ βιομηχανικὴ κοινωνία, ὅπου ἡ διανόηση ἀσχολεῖται στὴν πρώτη μὲ τὸ φαινόμενο κόσμος καὶ στὴ δεύτερη μὲ τὸν πολιτισμὸ, μιὰ μελλοντικὴ κοινωνία ποὺ λειτουργεῖ στὴ μεταβιομηχανικὴ ἐποχὴ θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ πρόβλημα Πολιτισμός-Κόσμος σὲ σχέση ἀλληλοεξάρτησης καὶ κάτω ἀπὸ τὸ πρῶμα μιὰς σφαιρικῆς ἀντίληψης.

Τὸ ἔργο τοῦ καθηγητῆ Μπαγιόνα ἀποτελεῖ σοβαρώτατη προσφορά στὸ προβληματισμὸ τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς φιλοσοφικῆς καὶ κοινωνικῆς σκέψης. Πολὺ σωστὰ συνειδητοποιεῖ ὁ συγγραφεὺς τὸ φαινόμενο τῆς ἀντιστοιχίας τοῦ νεοελληνικοῦ στοιχασμοῦ πὸς ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ τὴν ἱρασιοναλιστικὴ τάση μὲ κύρια στοιχεῖα τὸν ὑπερβολικὸ ὑποκειμενισμό, δογματισμὸ καὶ τὴ μηχανιστικὴ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων. ‘Η συστηματικὴ μελέτη τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης τῆς συνείδησης εἶναι βασικὴ προϋπόθεσις γιὰ μιὰ ὀρθολογικὴ καὶ σφαιρικὴ κατανόηση τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. ‘Ας ἐλπίσουμε διὰ αὐτὴ ἡ μελέτη θὰ γίνῃ τὸ ἐναυσμα γιὰ τὴν ἀναζήτησιν καὶ τὴ δημιουργίαν μιᾶς ὀρίμως κοινωνικῆς, πολιτικῆς καὶ πολιτιστικῆς προσωπικότητας τοῦ σύγχρονου Ἑλλήνα.

Καθηγητὴς ΗΑΙΑΣ ΘΕΡΜΟΣ
Πανεπιστήμιο Texas A & M
College Station, Texas

Paul Henri Stahl (ἐκδ.), *Ethnologie de l'Europe du Sud-Est*, Paris, La Haye: Mouton, 1974, σ. 312.

‘Η περίοδος ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνότητων, κατὰ τὸν δέκατον ἑνατον αἰῶνα, μολοντὶ εἶναι ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὴ σπουδὴ τῆς ἱστορίας τῶν βαλκανικῶν λαῶν δὲν ἔχει με-

λητηρή επαρκώς. Αυτό οφείλεται εν μέρει και στο γεγονός ότι λόγω της πολιτιστικής καθυστέρησης της περιοχής αυτής κατά την περίοδο εκείνη, το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικής ζωής των λαών αυτών διεσώθη στον έντεχνο προφορικό τους λόγο.

Επομένως οι δημοσιευθείσες εντυπώσεις των δυτικών περιηγητών στα Βαλκάνια αποτελούν πολύτιμες πηγές πληροφοριών για τους λαούς της Χερσονήσου του Αίμου.

Το πρόβλημα με τα βιβλία που περιέχουν τις εντυπώσεις αυτές είναι ότι έχουν γίνει σπάνια και η ανεύρεσή τους για τον μελετητή της περιόδου εκείνης είναι δύσκολη. Αυτή την ανάγκη προσπαθεί να καλύψει εν μέρει η ανθολογία του Stahl, που αποτελείται από αποσπάσματα ταξιδιωτικών εντυπώσεων περιηγητών του 17ου, 18ου και 19ου αιώνας στα Βαλκάνια.

Κατά τον Stahl, η δυσκολία ανεύρεσης των κειμένων επεδίωξε επί του τρόπου συνθέσεως του βιβλίου του το οποίο περιλαμβάνει τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο, ο συγγραφέας περιορίζεται κυρίως στην περιγραφή του χώρου των Αρουμενίων. Στο δεύτερο υπάρχει πλήθος έθνογραφικών στοιχείων για τους Μαυροβούνιους. Στο τρίτο παρέχονται στοιχεία για την οργάνωση της κοινωνικής ζωής των Σλάβων της Χερσονή-

σου, ενώ το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται σ' ένα επίκαιρο σήμερα θέμα, δηλαδή στη θέση των γυναικών στις βαλκανικές κοινωνίες της εποχής εκείνης, καθώς και στον γάμο. Σε εισαγωγικό κεφάλαιο ο εκδότης σημειώνει άδρομερώς τα κοινά σημεία και τις διαφορές των πολιτισμικών συστημάτων των λαών της Βαλκανικής Χερσονήσου.

Παρ' όλες όμως τις διαβεβαιώσεις του εκδότη ότι η σπανιότητα των κειμένων επέβαλε την αποσπασματική παρουσίαση ώρισμένων φάσεων της κοινωνικής ζωής των λαών αυτών σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, είναι βέβαιο ότι δεν έχουν εξαντληθεί όλα τα κείμενα βάσει των οποίων θα μπορούσε να καταδειχθεί η κοινωνική ζωή των λαών αυτών σε μία ενιαία μορφή, εξελισσόμενη ή στάσιμη, στον αιώνας της τουρκικής κυριαρχίας.

Οι περιηγητές στα Βαλκάνια, όπως σημειώνει και ο Stahl, ήταν κληρικοί, διπλωμάτες, έμποροι, στρατιωτικοί αλλά και νεαροί απόφοιτοι των Πανεπιστημίων, που πραγματοποιούσαν το grand tour σαν συμπλήρωμα των σπουδών τους. Η ιδιαίτερη εθνική και επαγγελματική προέλευση του καθενός απ' αυτούς, καθώς και ο σκοπός του ταξιδιού του εμφανής ή και κρυφός, επιδρούσε επί του γνωστικού και αντιληπτικού συστήματός του. Επομένως στον σχηματισμό των

εντυπώσεων του καθενός συντελούσε ο εθνοκεντρισμός του και οι προλήψεις του. Ο αναγνώστης που σήμερα άνοιξε τα στοιχεία αυτά μπορεί να «παγιδευθεί» από το περιεχόμενο των κειμένων αυτών. 'Ακριβώς για την πλήρη ενημέρωση του σημερινού κοινού αναγνώστη έπρεπε να δοθούν σε παράρτημα μερικά βιογραφικά στοιχεία καθώς και οι σκοποί του ταξιδιού καθενός από τους περιηγητές που περιλαμβάνονται στην ανθολογία. Επίσης θα έπρεπε να είχαν παρατεθεί 2-3 χάρτες της περιοχής όπως δίνονται συνήθως από διαφόρους περιηγητές.

Ας σημειωθεί ότι όπως προκύπτει από το περιεχόμενο του βιβλίου, όρθότερο θα ήταν να χρησιμοποιείτο η λέξη έθνογραφία αντί της έθνολογίας ή όποια, στην κλασική της τουλάχιστον έννοια υπαίνομαι, για τη θεωρητικό πλαίσιο που χρησιμοποιείται για τη μελέτη μιάς περιοχής.

Πέρα από τις παρατηρήσεις αυτές το βιβλίο έχει οποσδήποτε σημαντική αξία διότι απ' ενός μόνον παρουσιάζει στον σημερινό μελετητή της κοινωνικής ζωής των βαλκανικών λαών τις ταξιδιωτικές αυτές εντυπώσεις που αποτελούν πολύτιμες πηγές πληροφοριών για τα εν λόγω έθνη, απ' άλλου δε αναφέρεται σε κείμενα που δεν είναι εύκολος προστά.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΓΚΙΖΕΛΗΣ, Ph.D.

Οι συγγραφείς των άρθρων αυτού του τεύχους

ΜΕΛΕΤΙΟΣ Δ. ΘΕΟΦΙΛΟΥ

Ο Δρ. Θεοφίλος γεννήθηκε στην Εύβοια. Έσπούδασε Πολιτικές Έπιστήμες εις την εν Αθήναις 'Ανωτάτην Σχολήν Πολιτικών Έπιστημών και εν συνεχεία μετεξεπαιδεύθη εις Στρασβούργον (Γαλλία) ειδικευθείς εις την 'Ανθρωπογεωγραφίαν. Διδάκτωρ 'Ανθρωπογεωγραφίας του ως άνω Πανεπιστημίου. Περικολούθησε, επίσης, μαθήματα Δημογραφίας επί εν έτος, ως και ειδικόν Σεμινάριον Χωροταξίας και Περιφερειακής 'Αναπτύξεως επί εν έτος, Ειργάσθη επί θέσεσιν (1961-1966) εις το Κέντρον Κοινωνικών Έπιστημών 'Αθηνών (νύν Έθνικόν Κέντρον Κοινωνικών Έρευνών). Έκ των πρώτων έρευνήτων του εν λόγω Κέντρου και διά χρηματοδοτήσεως αυτού, διεξήγαγε την πρώτην εν 'Ελλάδι έπιτόπιον ανθρωπολογικήν έρευναν εις 'Ηπειρον, υπό την έπιστημονικήν έποπτείαν των κοινωνικών ανθρωπολόγων Ι. Περιστερίη και J. Campbell, καθηγητών του Πανεπιστημίου της 'Οξφόρδης και έμπειρογνώμονών της UNESCO. Παρρηκολούθησε διεθνή συνέδρια εν τη άλλοδαπή και τη ήμεδαπή (εις δε το Β' Λαογραφικόν Συμπόσιον (Κομοτηνή, Μάρτιος 1975) έλαβε μέρος δι' ανακοινώσεως. Έργα του:—*La vie agro-pasto-*

rale dans un village montagnard de l'Epire (problèmes de développement socio-économique), Στρασβούργον 1973 (διδακτορική διατριβή ανέκδοτος).—«Un village montagnard d'Epire—Etude économique et sociale» (Περίληψις της διδακτορικής του διατριβής, υπό δημοσίευσιν εις το περιοδικόν *Revue Intergéo*).—«Aspects sociaux du problème démographique dans un village de l'Epire du nord-est et en Grèce plus généralement» (Άρθρον υπό δημοσίευσιν εις 'Επθ. Κοινωνικών Έρευνών).—«Τά χωρία μας, ιδίως τα όρεινά, είναι 'αποικίες κατεδίκων». Μνημιορία ή πραγματικότητα;—Τά προβλήματα και αι τάσεις της άγροτικής 'Ελλάδος υπό την σκοπιάν ενός ανθρωπογεωγράφου». Άρθρον υπό δημοσίευσιν.—«Οί περί Θεού και Διαβόλου δοξασίες και ή μεταθανάτια πίστη στην 'Ηπειρον» (ανακοινώσεις εις δεύτερον Λαογραφικόν Συμπόσιον εις Κομοτηνή, Μάρτιος 1975). Είναι μέλος της 'Ηπειρωτικής Έταιρείας Αθηνών και της Έταιρείας Εύβοϊκών Σπουδών, της όποιας τυγχάνει και Έπιστημονικός Συνεργάτης. Μέλος της υπό του Υπουργείου Πολιτισμού συσταθείσης παρά το ΕΚΚΕ όμάδος μελέτης της ιστορίας και λαογραφίας των λαών του Τρίτου Κόσμου. Έργάζεται εις το ΕΚΚΕ ως Έπιστημονικός Συνεργάτης και υπέθυνος έρευνής.